

I. VOJE, KREDITNA TRGOVINA U SREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU, Djela XLIX, Održavanje društvenih nauka 29, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1976, str. 390.

Dubrovački arhiv daje kroz stoljeća građu za proučavanje i rješavanje povijesnih pitanja i tema. On još uvijek pruža nove mogućnosti istraživanja, izbora malo poznatih i proučenih sadržaja, da ih se u cijelosti obradi. Jedno od dosad neproučenih pitanja bilo je kreditno poslovanje u Dubrovniku.

U prvom poglavlju autor donosi općenite podatke s ocjenom i diplomatskom analizom izvora. Upozorava u kojim su serijama zabilježene zadužnice i konstatira da su one uglavnom upisivane u seriji Debita notariae; ima ih 98 svezaka i traju do XIX stoljeća. Kako se autor ograničio na razdoblje do kraja XV st., proučio je 60 svezaka koji ipak ne teku potpuno kontinuirano. Pri tom je iskoristio i druge serije. Budući da su se svi kreditni ugovori morali zapisati u notarske knjige, sačuvala se bogata dokumentacija o tom poslu. Zaduznice su, obavještava nas autor, bile javne notarske isprave (»instrumentum debiti« ili »carta debiti«). Na temelju imbrevijature izdavala bi se na zahtjev stranke isprava (instrumentum). Isprava se rijetko izdavala. Pravni posao se smatrao valjanim ako je registriran u notarskim knjigama. Isprava bi se obično sastavljala ako bi nastao spor oko plaćanja; ona je bila mnogo opširnija od imbrevijature. Sadržavala je uobičajene formule isprave: invokaciju, intitulaciju, dataciju, naraciju, dispoziciju, koroboraciju itd. Zaduznica je zastarijevala nakon 30 godina ali se njeno potraživanje moglo produžiti na još daljih 30 godina. Zaduznica se mogla prenijeti na drugoga, deponirati, založiti, konfiscirati itd.

U drugom poglavlju autor obrađuje organizaciju kreditne trgovine. Kreditnom trgovinom bave se gotovo svi u Dubrovniku; to je bio jedan od oblika ranokapitalističkog poslovanja. Svatko je mogao sklopiti obligaciju ako mu je vrijednost imetka pokrivala visinu duga. Autor smatra da se u obligacijama kriju ponajviše proizvodni i robni krediti. Dugovi su zapravo bili vrijednost neplaćene robe, a vraćanje duga kreditoru bila je isporuka druge robe. Nije se dakle trgovalo za gotov novac, nego za trgovačku robu. Ipak, autor napominje da se pored robe krediti daju i u novcu. U Dubrovniku su se prakticirali različiti oblici kreditnih ugovora u vezi s trgovačkom robom (trampa, roba za robu i sl.). Postojali su i proizvodni krediti; vjerovnik daje sirovinu, a dužnik odrađuje dug radom ili proizvodom svog obrta.

Kredit je bio realan. Garancija je dužnikova imovina; ako je nije imao, tada su bili potrebni jamci, a neki put i zalog. U robnim kreditima najčešći su rokovi vraćanja bili 6 mjeseci. Rijetko se dug vraćao na dan dospijeca obligacije; redovito se odugovlačilo isplatom. Ako nije imao dovoljno novaca, dužnik je mogao dug odraditi ili ga nadoknaditi svojim proizvodima. Sa stranim partnerima kreditori su upotrebljavali mjenice (littera cambii). U njima se ističe da se kredit daje u jednoj valuti, a vraća u drugom mjestu i drugoj valuti.

Autor objašnjava kako se utjerivalo potraživanje dugova. Vjerovnik je mogao zakonom tražiti svoje pravo, sudom, bez suda, u Dubrovniku i izvan njega. Ako je dužnik bio insolventan, bacio se na zemlju, predao sebe i imovinu vjerovniku. U vraćanju duga postojao je i postupak zvan aptagi, to je posebnost dubrovačkog prava. Nije se odmah pristupalo izvršenju konfiskacije dužnikove imovine, nego se davao rok i mogućnost nagodbe; kreditor je ulazio u posjed dužnikove imovine u dvostrukoj vrijednosti ako se nije nagodio s dužnikom ili ovaj ne može namiriti dug; poslije toga nije više postojalo pravo žalbe. Dužnik je osim toga plaćao 10% vrijednosti duga knezu u ime troškova postupka. God. 1328. uvodi se tzv. aptagi de misericordia. Tada se postupak oko vraćanja duga vodio bez plaćanja 10% pristojbe.

Dužnik, pritisnut rokom obligacije, često je bježao iz Dubrovnika da ga vjerovnik ne goni. Tad mu je kreditor običavao davati moratorij (*salvus conductus*) da smije boraviti u gradu.

U srednjem vijeku nisu se smjele uzimati kamate na zajam. I dubrovački statut je protiv njih. Ipak su se one naplaćivale na različite prikrivene načine. Autor iznosi primjere da je kamatna stopa u Dubrovniku bila 10, 12 ili 16%. G. Čremošnik smatra da se kretala između 10 i 12%. Drugačije je bilo kod zateznih kamata. One su u Dubrovniku službeno iznosile 20% (*de quinque in sex per annum*), tj. na 5 perpera moralo se vratiti šest. Od 1451. smanjuju se na 10%. Lihvarske kamate znale su iznositi 25, pa čak i 100%.

U trećem poglavlju autor raspravlja o opsegu i vrijednosti kreditne trgovine. Cilj mu je da istraži koji krajevi gravitiraju prema dubrovačkom tržištu i koji strani trgovci sudjeluju u kreditiranju od 1282. do 1500. Razlaganje je podijelio na 8 razdoblja. Idealne obračunske jedinice bili su perpera i dukat. Konkretno se plaćalo srebrnim grošima. Autor smatra da registrirani dugovi jesu vrijednost neplaćene robe, a vraćanje duga označuje isporuku druge robe kreditoru. Svako razdoblje obradio je tako da je najprije objasnio političke utjecaje na kreditnu trgovinu, zatim načine kreditiranja i vrstu moneta kod obračuna kredita i na kraju strukturu vjerovnika i dužnika.

Osnovna mu je postavka da u XII st. Dubrovnik ovisi u trgovini o Srbiji. Prevladavaju niske sume u poslovanju. Glavni su kreditori vlastela i stranci. U XIV st., u doba Stefana Dušana, proširilo se srpsko tržište i pojedini su krediti porasli na 6 000 perpera. Dužnici su uglavnom pučani i obrtnici. U pol. XIV st., zbog kuge 1348, pada broj ugovora, ali raste suma kredita. Autor to objašnjava činjenicom da su preživjeli naslijedili imovine preminulih, pa su se mogli upustiti u velike kredite. Pojedinci kreditiraju i do 13 000 perpera (1357). Otada su dubrovačka vlastela glavni kreditori. U drugoj pol. XIV st., zbog nesigurnosti u zaleđu, Dubrovčani sve više ulažu kredite u pomorstvo. Tek potkraj stoljeća opet rastu krediti. Razlog je, prema autoru, opći porast trgovine u svijetu. Vlastela već tvore 88% vjerovnika. U XV st. nastavlja se rast kredita zbog manufakture tekstila i uzdizanja Srbije u doba despotovine. Trend se nastavlja i nakon pada despotovine jer su Dubrovčani bili u dobrim odnosima s Turcima.

U četvrtom poglavlju autor je obradio ulogu tekstilne proizvodnje u dubrovačkoj kreditnoj trgovini. To je učinio zato da bi ukazao na značenje serije *Debita notariae* za proučavanje pojedinih vrsta proizvodnje. Proizvodi se, prema toj seriji, 30 artikala. Autor se ograničio na tekstil jer su o toj grani proizvodnje sačuvani kontinuirani podaci. Upoznaje nas s kvalitetom i oznakama dubrovačkog sukna sadržanim u zadužnicama; bojama; cijeni; odrazu proizvodnje u kreditnoj trgovini itd. Autor ne dijeli mišljenje da je suknerski obrt u Dubrovniku propao zbog rušenja radionica na Pilama 1463, uzrokovanog turskom opasnošću. Upozorava na pomanjkanje dovoza katalonske vune u to doba. Isto tako misli da je vrhunac proizvodnje tekstila bio između 1450. i 1460, a ne do 1430. Proizvodnja se opet obnavlja poslije 1487. Autor ističe ulogu Firentinca Michaela Georgii koji je kreditima potpomagao tu obnovu.

Na kraju su objavljene različite tabele o strukturi kreditnog poslovanja.

Zasluga je autorova što je prvi svestrano obradio, protumačio i objasnio mehanizam kreditnog poslovanja od kraja XIII do kraja XV stoljeća. Njegova knjiga je zato nezaobilazan priručnik u studiranju dubrovačkih obligacija, kreditne trgovine i kreditne proizvodnje. Brojne tabele, u koje je uložio dugogodišnji strpljivi rad i akribiju, pridonose još boljem i zornijem razumijevanju tog problema. Veliki dio svoga radnog vijeka uložio je u arhivska istraživanja i ovaj rad. To je vrijedno pažnje i poštovanja.

Međutim, čitavo dubrovačko kreditno poslovanje autor gleda isključivo kroz odnose Dubrovnika sa Srbijom i Bosnom, iako podaci koje navodi ne govore uvijek u prilog takvom stajalištu. Na str. 190 piše, npr., da je dubrovačka trgovina »sa zaleđem usmjerena prvenstveno prema Srbiji i od nje bila u ovisnosti«. Slijede zatim ovi podaci: 1282. suma kredita iznosila je 80 381 perpera, a 1283. obuhvaćala je 56 695 perpera. Od toga otpada 1282. na Srbiju 33 000 perpera, a 1283. g. 4 702 perpere. To znači da 1282. na Srbiju otpada 1/3 trgovine, a 1283. niti 1/10, pa ovi podaci ne potvrđuju njegovu uopćenu tvrdnju da je Dubrovnik bio u trgovini ovisan jedino o Srbiji.

Za autora nikakvi drugi politički i ekonomski utjecaji i okviri za razvoj kreditnog poslovanja u Dubrovniku ne postoje osim onih faktora koji djeluju u njegovu neposrednom zaleđu. Ne uzima u obzir činjenicu da Dubrovnik od 1358. do 1526. uživa privilegije i zaštitu hrvatsko-ugarskih kraljeva i da je upravo u to doba u razdoblju XV i prve pol. XVI st., doživio svoj najveći gospodarski uspon.

U Dubrovniku su se bavili kreditnim poslovima i građani iz hrvatskih gradova i otoka. Autor to bilježi rečenicom: »Kreditnim poslovima bave se u Dubrovniku pojedinci iz Splita, Senja, Korčule, Raba i Šibenika« (258), ali uzalud ćemo u njegovoj knjizi tražiti konkretne pojedince iz tih krajeva da doznamo njihov udio i značenje u tom poslovanju, iako je zabilježen svaki i najmanji dužnik iz zaleđa.

Spomenimo i tvrdnju: »U prvoj polovini XV stoljeća pa sve do pada Bosne dubrovačke tkanine su se prodavale u unutrašnjosti Balkana, u Grčkoj, po gradovima u Dalmaciji i na sajmovima u južnoj Italiji« (306). Nižu se opet detaljni podaci o robi koja ide u Srbiju, Bosnu, Napuljsko Kraljevstvo (južnu Italiju, Kalabriju). Uzalud očekujemo da pročitamo ime barem jednog grada u Dalmaciji.

Autor je zacijelo ispisao i ima u rukama sve podatke o dubrovačkom kreditnom poslovanju. Zašto nije u tekstu naveo, isto onako kako je to učinio s trgovinom prema Bosni i Srbiji, i poslovanje s gradovima i otocima hrvatske obale, ostaje nerazjašnjeno. U tom smislu je i ovo: »Za bolje razumijevanje odnosa između Dubrovnika i zaleđa, Dubrovnika i italijanskih gradova, potrebno bi bilo izraditi specijalne monografije o pojedinim strukturama trgovaca i zanatlija koji se bave kreditnom trgovinom« (258). Teško je shvatiti, zašto autor i ovdje prelazi preko veza Dubrovnika s našom jadranskom obalom, prvenstveno sa Senjom u to doba?

Da previše ne cjepidlačim i zamaram, spomenut ću još ove riječi autora: »Najveću pažnju posvetili smo analizi dužnika. Uspjelo nam je izvući za čitav period do kraja XV vijeka podatke o udjelu dužnika koji dolaze sa balkanskog tržišta (Bosna, Hercegovina, Srbija). Na toj osnovi mogli smo ustvrditi koji predjeli iz zaleđa u pojedinim godinama gravitiraju direktno dubrovačkom tržištu i iz kojih trgovačkih centara domaći trgovci uopšte dolaze u Dubrovnik« (342). Poznato je da u Dubrovnik dolaze domaći trgovci ne samo iz Bosne i Srbije, nego je njegov areal kudikamo širi.

Autor zacijelo nije namjerno tako postupio, niti je pretpostavio da se mogu izreći i takve primjedbe koje su ovdje dobronamjerno izrečene.

S obzirom na to, knjizi bi bolje odgovarao drugi naslov. Autor je mogao u uvodu reći: »U dubrovačkom arhivu, u seriji Debita notariae, nalaze se podaci o kreditnom poslovanju ne samo naših nego i stranih kreditora i trgovaca, sa domaćih i stranih tržišta. Zbog određenih razloga obradit ću ovdje kreditno poslovanje u srednjovjekovnom Dubrovniku samo u odnosu na Bosnu i Srbiju.« Tome bi, dakako, trebalo prilagoditi i naslov knjige. U tom slučaju ne bi čitalac bio u zabludi da u knjizi čita samo o trgovini Dubrovnika sa Srbijom i Bosnom i da pri tom misli i zaključi da je to jedina trgovina koju Dubrovnik održava u srednjem vijeku.

Josip Lučić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB